

Organ Nakli ve Dini Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme

- An Evaluation on Organ Transplantation and Religious Dimension -

Fikret Karaman*

Atıf/Citation: Karaman, Fikret. "Organ Nakli ve Dini Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme / An Evaluation On Organ Transplantation And Religious Dimension". Mesned: Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of MESNED Divinity Researches, (Bahar 2019-1): ??-??.

Öz:

Sağlık konusu, tarih boyunca toplumların gündemdeki yerini korumuştur. İnsanlar hastalıklardan korunmak ve daha kaliteli bir hayat yaşamak için her türlü özveride bulunmuşlardır. Elbette ölümsüz bir dünya mümkün değildir. Fakat daha sağlıklı, temiz ve insan yaratılışına uygun bir hayat tarzına talip olmak herkeşin hakkıdır. Bu nedenle milletlerin, savunma sistemleriyle birlikte en çok yatırım yaptıkları alanlardan biri sağlıktır. Bu doğru bir karardır. İstenen de bunun artarak devam etmesidir. Tarihte çocuklar başta olmak üzere bulaşıcı hastalıklardan ölenleri unutmak mümkün değildir. Bunlara açlık ve savaşların kayıplarını da ilave etmek gerekir. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde insanoğlu var oldukça sağlık konusuna olan ihtiyaç da devam edecektir. Bugün gelen noktada ölüm çeşitleri daha da artmıştır. Trafik kazaları, iç kazaları, doğal gıda maddelerinin eksikliği, çevre kirliliği ve kimyevi maddeler hastalık çeşitlerini daha da arttırmıştır. Doğal olarak hastalık çeşitlerin artmasıyla orantılı olarak tedavi yöntemlerinin de değişmesi ve gelişmesi gerekir. Bu bağlamda ihtiyaç duyulan tedavi yöntemlerinden biri de organ naklidir. 20. Asrın sonlarına doğru, modern tıp ile birlikte gündeme gelen organ nakli, insanlar için bir umut kapısı olmuştur. Kanaatimce bu umut kapısının şüpheli ve tartışmalardan uzak dini, tıbbi ve ahlaki prensipler çerçevesinde özenle açık tutulmaya devam edilmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Tıp, Din, Ahlak, Organ, Hastalık, Ölüm

Abstract:

AN EVALUATION ON ORGAN TRANSPLANTATION AND RELIGIOUS DIMENSION

The issue of health has remained on the agenda throughout history. People have made every kind of self-data to protect themselves from diseases and live a better quality life. Of course, an immortal world is not possible. But it is the right of the herex to aspire to a healthier, cleaner and more appropriate life style. Therefore, health is one of the areas where nations invest most after the defense system. This is the right decision. What is desired is that it will continue to increase. It is not possible to forget the deaths of infectious diseases, especially children. It is necessary to add hunger and the losses of wars. When all these are evaluated together, the health field will be needed as long as people exist. Today, the number of deaths has increased even more. Traffic accidents, occupational

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, fkaraman23@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5640-2901

accidents, damage to natural foodstuffs, environmental pollution and chemicals increased the types of diseases. Naturally, treatment methods should change and develop in proportion to the increase in the variety of diseases. One of the treatment methods needed in this context is organ transplantation. Organ transplantation, which came to the fore with modern medicine in the late 20th century, has been a gateway to hope for people. In my opinion, this gate of hope should continue to be diligently kept open within the framework of religious, medical and moral principles, free from doubt and debate.

Keywords: Medicine, Religion, Morality, Organ, Disease, Death

1. GİRİŞ

İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi, Türkiye’de ve dünyada emsaline göre, önde gelen bir sağlık kurumudur. Çünkü bu sağlık merkezinde; dünyadaki gelişmelere paralel olarak organ nakli dâhil birçok alanda başarılı tedaviler yapılmaktadır. Bu çalışmalarla alınan olumlu sonuçlar, insanların kuruma olan güvenini ve umudunu arttırmıştır. Karaciğer nakli başta olmak üzere diğer kliniklerde elde edilen ortak başarılar bu sağlık kurumunun, Türkiye’de ve dünyada tanınarak ilk sıralara yerleşmesine hak kazanmıştır. Doğu Anadolu Bölgemizin bu güzel kentinde sağlık elemanlarının gayretleriyle elde edilen başarı, memnuniyet vericidir. Bu vesile ile yeri gelmişken söz konusu tıp merkezinin, Malatya’ya kurulmasına öncülük eden ileri görüşlü devlet adamı ve 8. Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL’ı rahmetle anarken, bu emanete sahip çıkarak, bugüne kadar katkıda bulunan maddi ve manevi emeği geçen herkese, teşekkür etmek gerekir.

25 Şubat 2019 günü, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Bilimsel Araştırma Öğrenci Topluluğundan (İNUBAT) bir grup, Fakültemizi ziyaret ederek, 06-07 Nisan 2019 tarihlerinde Malatya Turgut Özal Kongre ve Kültür Merkez’inde, *Organ Nakli ve Xenotransplantasyon* konulu bir ulusal tıp öğrenci sempozyumu düzenlediklerini bildirmişlerdir. Benim de bu programa katılmamı ve “Organ Nakline Dini Bakış” temalı bir sunum yapmamı istemişlerdi. Aynı üniversitenin çatısı altında bulunan ilgili bir eğitim kurumu olarak bu davetlerini kabul ettim. Kendilerine ihtiyaç olması durumunda fakültemizin öğretim elemanı ve öğrencilerinin de, bu tür hizmetlere yardımcı olabileceklerini söyledim. Belirtilen tarihte düzenlenen programa katıldım. Öncelikle bu güzel çalışmayı başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlayan Sempozyum Başkanı Prof. Dr. Sezai YILMAZ’a, Topluluk Danışmanı Prof. Dr. Sedat YILDIZ’a ve Topluluk başkanı İlksen CANPOLAT’a emeklerinden dolayı teşekkür etmek isterim. Sunulan tebliğlerle insan hayatını, hastalıklardan korumak adına modern tıbbın ulaştığı seviyeyi görmek gerçekten insanı mutlu etmektedir. Elbette ölümsüz bir dünya mümkün değildir. Fakat sağlıklı ve hayat kalitesi yüksek bir ömür yaşamak, her insanın ortak arzusudur.

Program esnasında yapılan sunum ve sorulan sorulardan anlaşıldığı üzere organ nakli bekleyen hasta sayısında bir artışın olduğu ifade edilmiştir. İhtiyaç duyulan organlar zamanında temin edilemediği takdirde, hastaların ve yakınlarının psikolojisini tahmin etmek zor değildir. Bir taraftan bu çaresizlik yaşanırken diğer taraftan da organ bağışında bulunmak isteyen insanların dini gerekçe, bilgi eksikliği, örf, adet, sosyal, kültürel psikolojik endişe ve problemlerle karşılaştıkları görülmektedir. Zira organ naklinin tıp literatürüne girmesi ve sosyal hayatımıza yansması bir bakıma yeni sayılır. Bu nedenle henüz toplum katmanlarının yeterince bilgilendirildikleri söylenemez. Zira organ nakli modern tıp konusu ise de, temini noktasında fıkıh, kelam, ahlak ve hukuk gibi alanları da ilgilendirmektedir. Konuya tıp, ilahiyat ve okur-yazar penceresinden baktığımızda, daha yoğun ve kolektif çalışmalara ihtiyaç olduğu müşahede edilmektedir. Bu yanlış bilgilerin yaygın hale gelmesiyle olumsuz algıların oluşması kaçınılmazdır.

Örneğin farklı inanç kimliğine veya değişik sosyal yaşantıya sahip kişiler arasında organ nakli yapıldığı takdirde vericinin inanç, zekâ, bilgi, duygu gibi manevi ve ruhani özelliklerinin organla birlikte alıcıya intikal edeceği düşüncesi bulunmaktadır. Buna ilave olarak alıcının, ölümünden sonra, nakli yapılan organının hangi cesette diriltileceği, işlediği sevap ve günahın kimin hanesine yazılacağı birer soru işareti olarak zihinlere takılmaktadır.¹ Kıyamet günü haşır ve bedenlerin yeniden oluşmasında nakledilen organ hangi bedenle birlikte olacaktır? Bu ve benzeri sorular geçmişte de vardı bugün de yerini korumaktadır. Bu tür sorulara, diğer semavi dinlerde de rastlamak mümkündür. Çünkü semavi ve diğer birçok dinlerin ahiret hayatıyla ilgili inançlarında benzerlikler vardır.

Bu araştırmada, modern tıbbın insan sağlığı ve organ nakline dair ortak çalışmalarına, dini bir bakışla yaklaşılmaya çalışılacaktır. İnsan hayatını merkeze alan İslam dininin hükümlerine, insan hayatına ve sağlığa verdiği öneme dikkat çekilecektir. Ayrıca bugüne kadar konu ile ilgili yapılan resmi ve özel açıklamalara yer verilecektir. Asıl amacımız, organ naklini bekleyenlere ve organ bağışında bulunmak isteyenlere yardımcı olmak, varsa şüphe ve endişelerini gidermektir. Diğer bir ifade ile Yunus Emre'nin dediği gibi işi biraz daha kolay kılmaktır.

¹ Abdulaziz Beki, *İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli*, (Kayseri Bekke Yayınları, 1991), s. 53.

2. İSLAM VE SAĞLIK

İslam dininin sağlığa verdiği önemi belirtmeden konunun özüne yaklaşmak doğru olmaz. Gerçekten İslam, her fırsatta iman, ibadet, ahlak, beslenme, temizlik, perhiz ve sağlığa ilişkin kuralların önemine dikkat çekmiştir. İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Kur'an ve Sünnet ışığında "Tıbb-ı Nebevî veya et-Tıbbu'n-Nebevî" "et-Tıbbu ve'l Emraz" gibi isimlerle birçok eser hazırlanmıştır. Bu eserlerin müellifleri arasında Ebu Nuaym el İsfahanî, Ebu Bekr ibn Ebi Âsım ve İbnu'l Kayyim gibi müellifleri örnek olarak hatırlatmak mümkündür.² Ayrıca İslam Şehirlerinde ciheti halk sağlığı ile ilgili olmak üzere sayısız sağlık vakıfları kurulmuştur.³ Örnek: bk. Bu çalışmanın hacmi sınırlı olduğundan eser ve müellif isimleri hakkında detaya girilememiştir. Kur'an'ı Kerim de, bazı bedensel hastalıklara ve özelliklerine işaret etmiştir: "Gözleri görmeyen için bir sakınca yoktur. Topal için bir sakınca yoktur. Hasta için de bir sakınca yoktur." (en- Nur, 24/61) Bu ayette anlaşıldığı üzere, aile içi ve dışında, sosyal hayattaki davranışlarda hasta, sakat ve diğer engellilere yönelik bir muafiyet hatırlatılmakta ve onların hayatlarının kolaylaştırılmasına dikkat çekilmektedir.⁴ Yine İmam Buhari eserinin "Hastalık Bölümünde yer verdiği Hz. İbrahim (as)'ın duasını⁵ içeren şu ayetle hastalığa ve tedaviye vurgu yapılmaktadır: "Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur" (eş-Şuara, 26/80)

Hz. Peygamber (sav) de, iki önemli nimetin altını çizerken bunlardan birinin boş vakit, diğerinin de sağlık olduğunu açıklamışlardır:⁶ Bu nedenle Buhari başta olmak üzere, hadis kaynaklarının birçoğunda hasta ve tıp ilmi bağımsız bölümler halinde ele alınmıştır. Konuya ışık tutması açısından Sahih Buhari'nin "Kitabu'l-Merda" bölümünde 38, "Kitabu't-Tıbb" kısmında ise, 92 hadisin nakledildiği görülmektedir. Bu hadislerin işaret ettiği sağlık konuları kendi alanlarında kapsamlı bir şekilde yorumlanmışlardır.⁷

Aynı bölümün girişinde hastalık; "vücudun mecrasından çıkarak, maddesi ve manasıyla düzgün işlememe keyfiyeti" şeklinde tanımlanmıştır. Tıbbın tanımı ise, "İnsan vücudunun sıhhatini korumak için bedeninin sıhhi ve marazî

² Buhari, "Marda ve Tıbb", 1.

³ Mustafa Kelebek, İslam Vakıf Hukuku ve Sivas Darüşşifa Vakfiyesi, (İstanbul Ravza Yayınları, 2015) s 23.

⁴ Hayrettin Karaman vd. Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 4/118.

⁵ Sahih-i Buhari, trc. Mehmed Sofuoğlu, (İstanbul Ötüken Yayınevi, 1988), 12/5685.

⁶ Buhari, "Rikak", 1.

⁷ Sahih-i Buhari, trc. Sofuoğlu, 12/ 5685.

hallerinden bahseden bir ilim" olarak açıklanmıştır. Tıp ilminin teorik (nazari) ve pratik (ameli) olmak üzere iki kısma ayrıldığına dikkat çekilmiştir. Amelî tıp insanı, gerek cismen gerek ruhen tedavi etmekten ibarettir.⁸

Yine Buhari'nin hastalık Kitabının girişinde nakledilen bir hadiste hastalığa karşı sabır ve tahammül gösterilmesini, hastalığın bir ceza değil insanlar için bir bağışlanma nedeni olabileceği belirtilmiştir. "Müslümana; vücuduna batacak bir dikene varıncaya kadar yorgunluk, hastalık, gelecekte kederlenme, geçmişten hüznlenme, başkalarından gelen eza ve iç sıkıntısı isabet ederse, Allah muhakkak bu musibetleri sebebiyle o Müslümanın günahlarından bir kısmına kefaret olup örteceği"⁹ ifade edilmiştir. Keza aynı eserin "Tıp Kitabı" bölümünün başında yer alan şu hadis meali de ilginçtir. Bir bakıma insanı, hayat boyunca zorluklara ve hastalıklara karşı motive ederek, ümit ve güç vermektedir: "Allah indirdiği her derde, muhakkak şifasını da indirmiştir."¹⁰ Bu hadisin dip not açıklamasında şu bilgiye yer verilmiştir: "İhtiyarlık gibi tedavisi mümkün olmayan haller hariç, bütün hastalıkların ilacı ve şifası vardır." İfade-sine yer verilerek tıbbın ve tedavinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Bazı hastaların tedaviye tabi tutuldukları halde iyileşmemelerinin sebepleri arasında, hastalığın hakiki tedavisinin bilinmemesi veya hastalığı iyi teşhis edilememesi gibi durumlar olabilir. Hz. Peygamber (sav) benzer bir hadiste ise şöyle buyurmuşlardır: "Her derdin bir devası vardır. Binaenaleyh derdin devasına denk geldiği zaman Allah'ın izniyle o dert iyi olur."¹¹ Allah'ın kutlu elçisi savaş esansında bile sağlık hizmetlerinin yürütülmesi için tedbirler almıştır. Konu ile ilgili Muavviz kızı Rubeyy; "Biz kadınlar harpte, peygamberin maiyetinde bulunurduk. Gazilere su verir, yaralıları tedavi eder, ölüleri de Medine'ye taşırdık¹²" demiştir. Yine kaynaklardan anlaşıldığına göre, Resulullah bir konuşmasında ashabına hitap ederken kan aldırmanın yararlarından bahsetmiş, kendisinin de kan aldırıldığını ve bu işlemi yapanlara ücret ödediğini bildirmişlerdir.¹³

⁸ Sahîh-i Buhârî, trc. Sofuoğlu, 12/ 5685-5720.

⁹ Buhari, Merda ve Tıbb, 1.

¹⁰ Buhari, Tıbb, 1/1.

¹¹ Müslim, Tıbb, 5/4.

¹² Buhari, tıbb, 3/2.

¹³ Sahîh-i Buhârî, trc. Sofuoğlu, 12/ 5685-5720.

3. İNSANIN HAYATI VE ÖNEMİ

İnsan hayatı, bütün ilâhî dinlerde korunaklı, saygın, dokunulmaz kabul edilmiştir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim bir canı kurtarmayı bütün insanlığı kurtarmış gibi üstün bir fazilet saymıştır. Bir cana kıymayı da bütün insanları öldürmek kadar, bir hata ve cinayet olarak değerlendirmiştir.(el-Maide, 5/32) Çünkü her insan, kendi türünü temsil eder ve birbirine eşittir. Buna karşılık hukuki bir gerekçe olmadan bir başkasının canına kıyan kimse de, yalnız ona haksızlık etmiş olmaz aynı zamanda insan hayatının kutsallığına zarar vermiş sayılır.¹⁴

Hal böyle olunca hastalık, kaza, maddi geçimsizlik gibi hangi mazeretle olursa olsun, birine yardımcı olup onun hayatını kurtarmak, yaşam kalitesine katkıda bulunmak toplumun can güvenliğini ve huzurunu olumlu anlamda etkiler ve gönül huzuru ile yaşamasını sağlar. Bu nedenle Allah bireyin hayatını bütün toplumun hayatı kadar değerli görmüştür.¹⁵ Onun hayatına saygı göstermeyi; halkın varlığına, güvenlik ve mutluluğuna eş değer kabul etmiştir.¹⁶ Bu durumda kim bir canın hayatta kalmasına sebep olur ve onu yok olmaktan kurtarırsa, bütün insanları kurtarmış gibi olur.¹⁷

4. ORGAN NAKLİNİN İNSAN HAYATINA GİRMESİ VE MODERN TIP DÖNEMİ

Organ nakliyle ilgili ilk çalışmalar, eski Mısır ve Hint uygarlıklarında bilinen, daha sonra Yunan ve Romalılar tarafından öğrenilen oto-organ nakli (kişiye kendi vücudundan organ nakli) diş ve deri gibi bölümlerle başlamıştır. İslâm dünyasında da bilinen oto-organ nakli işlemi ile hayvan kemiklerinin insan vücuduna naklinin gerçekleştirilmesiyle ilgili hükümlerin oldukça erken bir dönemden itibaren İslam fıkıh kaynaklarında ele alındığı bilinmektedir. Batı'da XVIII. yüzyıldan itibaren geliştirilen oto-organ nakli yanında XIX. yüzyılda insandan insana doku ve organ nakline başlanmıştır.¹⁸

¹⁴ Karaman, vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/206.

¹⁵ Vehbe Züheylî, trc. Hamdi Arslan vd. *Tefsiru'l Münir*, (İstanbul, Risale Yayınevi, 2017) 3/426.

¹⁶ Karaman, vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/206.

¹⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988) 2/312.

¹⁸ Muhammed Ali Es-Sabuni, trc. Sadarettin Gümüş vd. *Safoetü't-Tefasir*, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 1990), 2/94.

¹⁹ İrfan İnce, *Organ Nakli Maddesi, İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007) 33/375. 375.

Önceleri deri, damar, kas nakli şeklinde görülen bu tedavi yönteminde ilerleme sağlanmış, kalp, karaciğer, böbrek, kemik iliği, kornea gibi önemli organların nakli aşamasına gelinmiştir. Artık XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Şu var ki, canlı kişilerden organ alınması, organ veren kişinin yaşamını tehlikeye atmamalıdır. Bu uygulamaya, öncelikle böbrek gibi çift organlardan birini almakla yaklaşılmıştır. Ölüden organ nakli ise, yürürlükteki mevzuata göre, (bu hususta birçok ülkede mevzuat düzenlenmiştir.) vericinin beyin ölümünün gerçekleşmiş ve gerekli yasal iznin alınmış olması şarttır. Bununla birlikte vericinin ölüm ânının tespitiyle organlarının nakli tıp uzmanlarını, tarafların yakınlarını ve kamuoyunu yakından ilgilendirmektedir.¹⁹ Bu noktadan itibaren kişi ve kurumlar arası bilgi paylaşımına da ihtiyaç duyulmaktadır.

Tıp ilminin gelişmesiyle 19. asrın başından itibaren yeni keşif ve tedavi yöntemleri, insanlığın gündemine girmiştir. Bu alanda uygulamaya yönelik ilk çalışma Dr. Alexi Carrel tarafından damarların dikilmesi suretiyle başlamıştır. Bugünkü anlamda ilk böbrek nakli bir Rus Cerrah olan Dr. Voronoy tarafından 1933 yılında denenmiştir. Böbrek naklinin klinik uygulaması ise; biri 1954 yılında Boston'da, biri Fransa'da olmak üzere tek yumurta ikizleri arasındaki uygulama ile gündeme gelmiştir. Karaciğer nakli ile ilgili çalışma, 1963 yılında başlatılmış ancak dört yıl sonra, 1967 yılında başarılı olmuştur.²⁰ Tıp alanındaki bu gelişmeler, dini yönden de bazı konuların açıklığa kavuşturulmasını gerekli kılmıştır. Çünkü organ nakli birden fazla insan bedenini ilgilendirmektedir. Bu nedenle tıbbi gelişmelerle eş zamanlı olarak etik değerlere riayet edilmesi açısından dini konularda da gerekli araştırmalara başlanmıştır. Unutmayalım ki tıp tarihinde, hasta tedavisi ve gözetilmesi gereken mahremiyet ilkesinin de önemli bir yeri vardır.

Modern tıp ile birlikte toplum hayatına giren organ nakli hakkında; hem sağlık çalışanlarının hem sade vatandaşların bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Çünkü organ naklinin verici, alıcı ve diğer insanlar açısından kabul görmesi hayati önem arz etmektedir. Bu itibarla insanların dini inanç, ahlak, hukuk, aile yapısı, örf ve adet gibi anlayışları devreye girmektedir. Nitekim ülkemizde bu tür tıbbi gelişmelerle birlikte dini hassasiyetler de gündeme gelmiştir. Bu amaçla konuya ilişkin ortaya çıkan soru ve tereddütlere çözüm üretmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından konu ile ilgili araştırmalar yapılmış ve organ nakli hakkında kamu vicdanını rahatlatacak açıklamalar yapılmıştır. Şüp-

¹⁹ İnce, Organ Nakli, 33/ 375. 375.

²⁰ Mehmet Haberal, *Dini Açından Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-II*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), s.119.

hesiz ki bu çalışmalar yapılırken bir taraftan tıp uzmanlarıyla istişareler yapılmış diğer taraftan da İslami kaynaklardan istifade edilerek yeni hükümler ortaya konulmuştur. Çünkü insan hayatının devamı söz konusu olduğu olağanüstü hallerde, normal şartlarda caiz olmayan bazı hususlar, şiddetli zaruret sebebiyle mubah hale gelebilmektedir. Buna aşırı zaruret hali de denebilir. Kamuoyunda da yankı bulan bu konular, bilimsel zeminde değerlendirilmek üzere Din İşleri Yüksek Kurulunun gündemine girmiştir. Bu bağlamda ülkemizde alanında yetkin olan, Din İşleri Yüksek Kurulu ilk olarak 1952 yılında otopsinin, 1953 yılında kan naklinin, 1960 yılında ölen kişiden kornea alınması ve kalp naklinin caiz olduğuna, 1980 yılında da organ ve doku naklinin bazı şartlara bağlı olarak caiz olduğuna dair uygun görüş bildirmiştir.²¹ Özellikle 1978 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Dr. Tayyar Altıkulaç bir televizyon programında “Ölen insanların organlarının hastaların tedavisinde kullanılmasında dinen bir sakınca yoktur” şeklinde kamuoyunu rahatlatan bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama aynı zamanda konu ile ilgili çalışmalara bir hız ve cesaret kazandırmıştır.²²

5. ORGAN NAKLİ VE ZARURET HALİ

İslâm dininin amacı, insanları, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmaktır. Bu nedenle; birey ile toplum yararının gözetilmesi ve zararların önlenmesi şarttır. Dinin özündeki bu hedefi, “hayatı kolaylaştırmak ve yaşanabilir düzeyde tutmak” şeklinde açıklamak mümkündür. Kur’an’da işaret edildiği üzere; Allah insanlara zorluğu değil, kolaylığı dilemiştir. (el-Bakara, 2/ 185) Zaruret ve özür halinin dikkate alınması, İslam hukukunun temelini oluşturan adalet ilkesinin gereğidir. Çünkü zaruret hali, dinlerde ve hukuki düzenlemelerde istisnâ uygulamalara imkân sağlayan bir gerekçe sayılmıştır.²³ Buradan hareketle organ nakli ile zaruret hali arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu hatırlatmak gerekir. Şimdi zaruret hali ile neyin ifade edilmek istendiğini biraz daha açalım:

Zaruret bir fıkıh terimi olarak kişi; dinî yasakları ihlâl etmekle karşı karşıya kaldığında söz konusu tehlikeyi aşabilmek için başvurulması gereken ve hayati önem arz eden bir mazeret halidir. İslâm hukukçuları dinî, hukukî hükümlerin evrenselliği, sürekliliği, özel ve geçici durumlara mahsus Kur’an ve

²¹ Şükrü Özbuğday, *Güncel Dini meseleler İstişare Toplantısı II*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), s. 119.

²² Haberal, *Dini Açıdan Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-II*, s. 119.

²³ Halit Çalı, “Zaruret”, *Maddesi, İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2013) 44/141-144.

Sünnetin referansıyla birtakım kolaylıkların sağlanmasını caiz görmüşlerdir. Bu konu mecelle hukukunun maddeleriyle şöyle özetlenmiştir: “Zaruretler, memnu olan şeyleri mubah kılar.” “ Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunurlar.”²⁴

Şüphesiz ki organ nakli gibi hayati önem arz eden ve tarafların rızasına bağlı olarak yapılacak işlemde de, zaruretin bulunması şarttır. Kur’an’ı Kerimin birkaç sure ve ayetinde; gıda temini hususunda, hayati tehlike söz konusu olduğu hallerde hukukun çizdiği sınırlar içerisinde kalmak şartıyla haram gıdanın tüketilmesinde bir sakınca olmadığı açıklanmıştır: “Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayıcıdır.” (el-Bakara, 2/173; el-Mâide 5/3; el- En’âm 6/119, 145; en-Nahl, 16/115)

Görüldüğü üzere bir kimse elinde olmayan sebeplerle haram olan bir şeyi yemek ya da bir işi işlemek zorunda kalırsa, haddi aşmamak ve o şeyi devamlı helal saymamak şartıyla zaruret miktarınca kuralı ihlal edebilir. Bu durumda dinen günah işlemiş sayılmaz²⁵ Doğal olarak insan bedeni üzerinde yapılacak her tasarrufun da bir mazereti olmalıdır. Bu durumda sağlık kurallarının ön gördüğü hükümler ışığında İslâm’ın kabul ettiği zaruret hali önemli bir gerektir. Hayatın devamı söz konusu olduğu hallerde haramların makul bir ihtiyaç ve süre için mubah kabul edilmesine imkân sağlanmıştır.

Zaruret haliyle ilgili çağdaş tartışmalarda organ nakli hakkında fikhî değerlendirmelere önemli ölçüde yer verilmiştir. İslâm zaruret hali sebebiyle haramların mubaha dönüştürülmesini bir ilke olarak kabul etmekle birlikte, ölünün beden bütünlüğüne de saygı gösterilmesini istemiştir. Bu husus bir hadiste şöyle açıklanmıştır: “Ölünün kemiğini kırmak diri iken kemiğini kırmak gibidir.”²⁶ Buna göre; insan bedeninin hukuken saygın kabul edilmesine dair hükmün, ölümden sonrası için de geçerli olduğunu düşünerek (nassların lafzını esas alanlar), zaruret halinde hayatta kalmak için de olsa ölü insan etinin yemeyeceğini ifade etmişlerdir. Diğer bir grup İslam bilgini ise, hayatta kalma mücadelesi veren bir insanın zaruret halinin giderilmesinin, ölü insan bedenine

²⁴ M. Akif Aydın, “Mecelle, Madde 22-23”, *İslam Ansiklopedisi* (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003) 28/238.

²⁵ Ali Özek v.dğr. *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), s. 27.

²⁶ El- Muvatta, Cenaiz, 45; Ebu Davud, Cenaiz, 60.

gösterilmesi gereken saygı emrinden daha öncelikli olduğunu, kabul etmiştir. Dolayısıyla belirli şartlar çerçevesinde ölünün bedeninden istifade edilebileceği anlaşılmaktadır.

Hanefî mezhebi mensupları, dokunulmazlığı sebebiyle insan kemiğini ve necis olması nedeniyle de domuz kemiğini tedavide değerlendirilmesini uygun görmemişlerdir. Fakat diğer canlıların kemiklerinin tedavi amacıyla kullanılmasını caiz kabul etmişlerdir. Şâfiîler ise, zaruret durumunda, necis hayvan kemiklerinin de insan vücuduna nakledilmesinde sakınca olmadığını belirtmişlerdir. Günümüzde organ naklini câiz gören fıkıhçılar; ayetlerde ön görülen zaruret halini, haram sayılan tasarrufları câiz kılan bir durum şeklinde genişleterek, tıbbî gelişmelerin mümkün kıldığı yüksek başarı sayesinde, haramla tedavinin de bu hükmün kapsamında mütalaa edilebileceğini değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda Din İşleri Yüksek Kurulu da, “kalp kapakçığının değiştirilmesi zorunlu bir hastanın tedavisinde, helal yollarla bir alternatif bulunmaması ya da bulunan çözümlerin verimli ve sağlıklı olmaması halinde domuzdan elde edilen kalp kapakçığının kullanılması da caiz olur”²⁷ şeklinde bir karar alınmıştır. Öte yandan vericinin hayatta olması durumunda kendisinin onayı, insan bedeninin sahip olduğu dokunulmazlık sakıncasını ortadan kaldıran bir unsur şeklinde görülmüştür.²⁸ İslam bilginlerinden büyük bir kısmı, alıcının içinde bulunduğu zaruret durumunu, canlı verici açısından belirli seviyede bir zararı kabullenmeyi meşru kılan bir gerekçe olarak görmüş, bu bakımdan insan bedeninde yedeği bulunan böbrek ile vericinin yaşamını kabul edilebilir sınırlar ötesinde bir riske sokmayacak organların verilmesini câiz kabul etmişlerdir.

Hadislerde ise zaruret hali, ölümle tehdit edilenlerin, kalben tasdikte bir tereddüt olmamak şartıyla bu tehdidi ortadan kaldırmak için dinden çıkmayı gerektiren söz ve ifadeleri söylemelerine izin verilmiştir. Hatta bu tür bir tehdide maruz kalanların, hayatta kalma hakkını tercih etmeleri ve dil ile küfür sayılan kelimeleri kullanmaları tavsiyesinde bulunulmuştur. Yine bazı sağlık sorunları sebebiyle kimi yasakların (erkekler için altın ve ipekli kumaş/elbise kullanımı gibi) işlenmesine izin verilmiştir. Boy abdesti alması gereken kişinin de, su mevcut olsa bile hasta olmaktan, ölmekten ya da susuz kalmaktan korkması durumunda teyemmüm yapmasına ruhsat tanınmıştır.²⁹

Aynı konu ile ilgili merhum Elmalılı Hamdi Yazır; “Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse,(haram etlerden yi-

²⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), s. 525.

²⁸ İnce, *Organ Nakli*, 33/ 375. 375.

²⁹ Buhârî, “Cihâd”, 170; “Libâs”, 29; “Meğâzî”, 28; “Teyemmüm”, 6.

yebilir) Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir”³⁰ mealindeki ayetin yorumunu yaparken darda kalanlara yardımcı olunabileceğini ifade etmiştir. Zira zor durumda kalıp ölüm tehlikesiyle karşı kaşıya gelen bir kimse bulduğu haramlardan biri ile zaruret miktarı, yani ölmeyecek kadar yiyebilir. Buna ruhsat vardır. Hatta kişi bu durumda ruhsatı kullanmazsa günahkâr olur. Nitekim az önce mecelle maddelerinde ifade edildiği gibi fıkıh ilmindeki, zaruretler haram olan şeyleri mubah kılar kuralı da bu ve benzeri ayetlerden çıkarılmıştır.³¹ Buna göre, bir kimse, hayatına zarar vermesinden korkulan herhangi bir zaruri durum karşısında, aşırılığa düşmeden, zor ve tehlikeli hali atlatacak miktarda haram kılınmış bir maddeden yararlanmasında (yemesinde ve içmesinde) sakınca görülmemiştir.³²

Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde zaruret halinin, bizzat Kur’an’ın kendisine dayandığı anlaşılmaktadır. Zorunlu olan tıbbi operasyonlarda verici ve alıcı arasında, organ nakli, anestezi uygulamalarında kullanılan her türlü uyuşturucu (muhaddirat) maddeler de mubah kapsamında değerlendirilmiştir.³³ Şu var ki, istifade etme hali ancak hayatta kalmayı mümkün kılacak ölçüde mubah kabul edilmiştir. Keza muayene esnasında vücudun mahrem bölgelerinden sadece tedavinin zorunlu kıldığı kısımların doktora gösterilmesi, doktorun da ancak bu yerlere bakabilmesi örnek gösterilebilir. Çünkü hayat hakkı, bütün hakların başında gelmektedir. Diğer bütün hakların varlığı ve devamı hayatta kalmaya bağlıdır.³⁴

6. AHİRET İNANCI, HAŞİR VE ORGANLARIN SORUMLULUĞU

Haşr sözlükte; toplanma (*cem'*) anlamına gelmektedir. Dini ıstılahta ise, ölünün dağılmış parçalarının bir araya getirilerek hayatını iade etmek ve yeniden diriltmek demektir.³⁵ Organ naklinde insanların zihnini kurcalayan konulardan biri de, nakledilen organın ilk sahibinin bedeniyle mi? yoksa ikinci sahibinin bedeniyle birlikte mi? haşr olunacağı meselesidir. Bu husus, ahiret inancı-

³⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, (Ankara, Akçağ yayımları, 2010), 1/573.

³¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, 1/573.

³² Seyyid Kutup, *Fi Zılâli'l -Kur'an, Hikmet Yayınevi*, trc. Yakup Çiçek v.dğr. (İstanbul, Hikmet Yayınevi, 1991), 1/256.

³³ Çalış, *Zaruret, İslam Ansiklopedisi*, 44/141-144

³⁴ Çalış, *Zaruret, İslam Ansiklopedisi*, 44/141-144

³⁵ Abdullatif Harputî, trc. *Fikret Karaman, Tenkîhu'l Kelâm Fi Akâdi Ehli'l-İslam, Kalam İlmine Giriş*, (İstanbul, Çelik Yayınevi, 2016) s. 246.

nı ilgilendirdiği için, kelim ilminin konusudur. Bu itibarla İslam dini ve diğer ilahi dinlere göre, cismani haşır hakkında "icma" (görüş birliği), hâsıl olmuştur. Kelam âlimi S. Şerif Cürçani, parçalanıp dağılan bir bedenın tekrar bir araya getirilerek yeniden oluşturulmasının mümkün olduğunu açıklamıştır: "Bir bedenın dağılıp başka parçalarla karışması, gerektiğinde yeniden dirilmesi ve aslı şekline dönüştürülmesi her zaman mümkündür. Söz konusu parçaların yok olduğu farz edilse bile tekrar var edilerek bir araya getirilmelerine ve aynı bedenın oluşmasında yer almalarına mani bir hal yoktur. Her şeyden münezzeh olan Allah, o parçaların hangi bedene ait olduğunu en iyi bilendir. Onları bir araya getirip birleştirmeye de kadirdir. O'nun bilgisi ve kudreti her şeyi kuşatmıştır."³⁶

Kelamcılar ve diğer İslam bilginleri; Kur'an'daki ayetleri delil göstererek, insanın ruh ve bedeniyle birlikte diriltileceğini, (Taha, 20/55; Hac, 22/5-7; Nur, 24/20; Yasin, 36/ 78-79; Kıyame, 75/3-4) haşrin cismanî olacağını, hesaba çekilip ceza veya mükâfat göreceğini söylemişlerdir. Konuya bu pencereden bakanlar, organ naklini tereddütle karşılamışlardır. Oysaki nakledilen organın haşır sırasında asıl sahibine döneceği dikkate alındığında, organ naklinin cismanî haşre bir zararının olmadığı görülmektedir. Ahirette insanın bütün organlarının en ince ayrıntısına kadar toplanacağını açıklayan ayetleri (el-Kıyâme 75/3-4) delil gösteren kelamcılar organların toprakta çözülüp dağılması, yanıp kül olması, hayvanlar tarafından parçalanıp yenmesi gibi hallerde bile aslı parçaların sahiplerine döneceğini belirtmişlerdir.

Kaldı ki haşır ve yeniden dirilme olayı, başlangıçta yok olanı yaratmak ve var etmek gibidir. Kelamcılardan birçoğunun ³⁷ifade ettiği gibi bu dirilme, ister dağılan beden parçalarının bir araya getirilmesiyle olsun, ister bazılarının dediği gibi bedenın yok olan parçalarının yeniden yaratılıp bir araya getirilmesiyle olsun, sonuç değişmez. Kur'an-ı Kerim, ilk olarak yoktan var etme aşamasında olduğu gibi yeniden yaratmada da bu hususların gerçekleşebileceğini haber vermiştir: "Biz ilkin yaratmaya nasıl başladıysak, diriltmeyi de öyle gerçekleştirebiliriz." (Enbiya, 21/104), "O halde diyecekler, 'kimdir bizi diriltecek olan?' De ki: "Sizi ilk defa yoktan yaratan." (İsrâ,17/51) "De ki onları ilk defa inşa eden diriltir." (Yâsîn, 36/79) "İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nut-feden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi bize." (Yâsîn, 36/77) Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere, kıyamet günü yeniden dirilme hali, ilk yaratılışın bütün özelliklerini taşımaktadır.

³⁶ Seyyid Şerif Cürçânî, *Şerhu'l Mevâkıf*, trc. Ömer Türker, (İstanbul, Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Yayınları, 2015) 3/558.

³⁷ Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâdi Ehli'l-İslam, Kelam İlmine Giriş*, s.246.

Ne var ki insanlar bir şeyin var veya yok olmadaki zorluğu kendisinin, gücü ve aklına göre değerlendirmektedir. Oysaki Yüce Allah ilk ve ikinci yaratmadaki kudretini müşahede etmesi için insanı düşünmeye davet ederek, çürümüş ve dağılmış olan kemiklerin, diriltmeyeceğini iddia edenleri uyarmıştır. Aksine hassas ve biri diğerine benzemeyen parmak uçlarını bile yeniden düzeltip var edeceğini ve bütün canlıları dirilteceğini açıklamıştır:

“Ey İnsanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek, bir tek kişiyi diriltmek gibidir.” (Lokman, 31/28) “İnsan zanneder mi ki ölümden sonra biz kemiklerini toplayıp onu diriltmeyeceğiz. Evet, toplarız hem de parmak uçlarına varıncaya kadar eski halinde düzenleriz.” (Kıyamet, 75/3.4) “Allah –ki O’ndan başka hiçbir tanrı yoktur- elbette kıyamet günü hepinizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiçbir şüphe yoktur.” (Nisâ, 4/87) “Sonra hepiniz bizim huzurumuza sevk edilip toplanacaksınız” (Ankebut, 29/57)

Görüldüğü üzere haşr olayı, bütün ilâhî kitaplarda yer almış ve konu hakkında peygamberlerin “icma’ı” bile hâsıl olmuştur. Bundan dolayıdır ki din mensupları, bu gerçeği inkâr edenlerin küfre girdiklerini söylemişlerdir.³⁸ Fahreddin Razi, hem Kur’an’a iman etmek, hem cismani haşri inkâr etmek gibi iki zıt inancın bir kalpte birleştirilemeyeceğini açıklamıştır. İmam Gazali de felsefecileri; âlemin kadim olduğunu, Allah’ın ilminin cüz’iyatı kuşatmadığını, cismanî haşrin olmadığını iddia etmeleri nedeniyle küfre düştüklerini söylemiştir.

Filozoflar ise, cismani haşri kabul etmemişleridir. Onlara göre; ölümle birlikte bedenlerdeki hareket ve duyusal izler son bulmaktadır. Artık cisim dağılıp son bulduğu için, bedeni meydana getiren parça ve temel organların birbirleriyle olan bağlantıları da yok olmuştur. Böylece filozoflar ve materyalistler, her şey tabiatın eseridir şeklindeki görüşlerinde ısrar ederek hem ruhanî hem cismanî haşri inkâr etmişlerdir. Öyle ki insanın ölümüyle, bedenindeki organları çözümlenip dağılmakta ve genel maddelere karışmaktadır. Artık diğer karışık cisimlerden tekrar seçilip ayrılmaları mümkün değildir. Bunun için, ikinci defa parçaları ve organları birleştirilen insan, önceki insandan başkadır denilmiştir. Hal böyle olunca filozoflar ölen insanın haşri ve iadesinin mümkün olmadığını iddia ederek onun, bütün varlıkların parçaları ve unsurlarının birleştirilmesiyle var olmalarını, tesadüfe dayandırmışlardır. Bunlar varlıkların ilk yaratılışını kabul ettikleri halde onların, iadesinin imkânsız olduğuna inanmışlardır. Onlar daha da ileri giderek, “yiyen ve yenilen insan organlarının farklı

³⁸ Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm Fi Akâdi Ehli'l-İslam, Kelâm İlmine Giriş*, s. 246.

yerlerde olduklarını ileri sürerek, cismanî haşrin mümkün olmadığını³⁹ söylemişlerdir.

Bu açıklamalardan anlaşılması gereken şudur: Yüce Allah yenilen kişinin parçalarını, yiyen kişinin parçası olmaktan koruyabilir. Yine kelamcıların vurguladıkları gibi, yeniden dirilme, aslî parçaların bir araya getirilmesi ile olur.⁴⁰ Bedenlerin, farklı parçalardan oluşması veya çözülüp dağılmış olması, durumu değiştirmez. Çünkü iade edilen aynı insandır. Ruh aynı ruhtur. Maddenin ise önemi yoktur. İnsan madde ile değil, ruh ile insandır. Onun bedenini oluşturan parçalar, küçüklüğünden itibaren zayıflamak, kilo almak, hastalanmak, ihtiyarlanmak gibi sebeplerle sürekli değişmektedir. Bu değişikliklerle beraber o yine aynı insandır. Bu durumda organı bağışlayan ile bağışı kabul eden, organlara göre değil manevi kişiliklerine ve iradelerine göre sorumlu olacaklardır. Dolayısıyla organların nakli biyolojiktir. Kişilik transferi anlamına gelmez. Çünkü duygu, düşünce, akıl, inanç gibi manevi ve ruhî özellikler fitridir. Diğer bir ifade ile insanın yaratılış ile ilgilidir. Bu durumda ahiret inancının ve haşir olmanın organ nakline bir engel teşkil etmediği açıktır.

Nakledilen organın yeni sahibinde sevap veya günah işlemesi ise tamamen bu fiili işleyenle ilgili bir meseledir. Çünkü sorumlulukta etkili olan iradedir. Fiilin sorumlusu o organları yönlendiren iradenin sahibi ve kullanan kişidir. Kıyamet gününde organların şahitliği meselesine gelince, bu husustaki deliller organların, Allah'ın huzurunda insanın mazeret ileri sürme ve yalan beyanda bulunamayacağı, her şeyin apaçık ortaya çıkacağı manasında yorumlanmıştır. (en-Nûr 24/24; Fussilet 41/19, 21, 22) Şüphesiz o gün her şey Allah'ın bilgisi dâhilinde şekillenecektir.

Diğer taraftan İslâm; cinsi, milliyeti, rengi, dini, konumu ne olursa olsun her insana eşit bir yaşama hakkı tanımıştır. Bu husus, dikkate alındığında organ veren kimsenin veya organı kabul eden şahsın günahkâr veya gayri Müslim olması da sonucu değiştirmez. Zira İslâm insanı merkeze alarak hem tedaviye önem vermiş, hem de tedavide eşit haklar tanımıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim bir insana hayat hakkı vermeyi, bütün insanlığa hayat hakkı vermeğe eş değer görmüştür (el-Mâide 5/32). Buna göre organ nakli açısından Müslüman ile gayri Müslim, dindar ile günahkâr ayırımı yapılması doğru değildir. Sorumlulukta herkesin kendi hür iradesi esastır. Bu sebeple Müslüman veya dindar olmayana

³⁹ Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâdi Ehli'l-İslâm, Kelâm İlmine Giriş*, s. 247.

⁴⁰ Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâdi Ehli'l-İslâm, Kelâm İlmine Giriş*, s. 247.

organ vermenin onun günah işlemesine yardımcı olmak veya ömrünü uzatmak şeklindeki bir değerlendirme yapmak doğru değildir.⁴¹

7. ORGAN BAĞIŞINI TEŞVİK VE ÖZVERİ

İslam dini, Mekke’de doğmakla beraber kısa bir süre sonra Medine’de oluşan kardeşlik duygusu sayesinde müminler arasında samimi bir bağ tesis edilmiş ve geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu manevi bağın etkisiyle İslam toplumunda sosyal yardımlaşma, paylaşma, merhamet karşılıklı bir özveriye dönüşmüştür. Kur’an’ı Kerim bu kardeşlik bağını şöyle açıklamıştır: “Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimse-ler, kendilerine göç edip gelenleri severler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (el-Haşr, 59/9) Görüldüğü üzere müminler kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar bile başkalarının yararlarını ve ihtiyaçlarını nefislerine tercih ederler.⁴²

Hz. Muhammed (sav) de, parmaklarını birbirine kenetleyerek, müminleri bir vücudun farklı organları kadar kendi kendilerine yakın olduklarını vurgulamışlardır. Mümin mümine karşı, parçaları birbirine bağlayıp tahkim eden bina gibidir, ⁴³ “Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücut gibidir. Vücudun herhangi bir uzvu rahatsız olursa, sair azaları da bu hususta humma ve uykusuzluğa tutulurlar.”⁴⁴ “Müslüman Müslümanın din kardeşidir. Kardeşine zulmetmez, düşman eline vermez aksine himaye eder. Her kim Müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyacını temin ederse, Allah da ona yardım eder. Her kim, bir Müslümanın sıkıntılarından birini giderirse, Cenab-ı Hak buna mukabil kıyamet sıkıntılarından birini def eder.”⁴⁵

Evet, Kur’an ve Sünnetin müminler için ön gördüğü kardeşlik ruhu, mal ile yapılan özveriden daha faziletlidir. Sahabenin Hz. Peygamber (sav)’e olan bağlılıklarını ifade ederken, “*nefsim, annem ve babam sana feda olsun*” şeklindeki beyanları tam da bunu ifade etmektedir. Keza bugün birbirlerini içten gelerek

⁴¹ İnce, Organ Nakli, 33/ 375. 375.

⁴² Mustafa Çağrı, “*İsar, Maddesi, İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 22/490-491.

⁴³ Buhari; Mezalim ve’1 –Gasb, 5.

⁴⁴ Buhari, Edeb, 27.

⁴⁵ Buhari, Mezalim ve’1 –Gasb, 3.

sevenler, canları derman olacaksa birbirlerine verebileceklerini ifade etmeleri yine bu olayla örtüşmektedir. Uhud Savaşında İslâm ordusunun geçici olarak bozguna uğradığı bir sırada, bazı müminlerin Hz. Peygamber'in hayatını korumak için kendi hayatlarını ortaya koymaları, canlarıyla Resulullah' a siper olmaları bugün, birine organ bağışında bulunmak isteyenlerin fedakârlığından daha az değildir.

Müminler birbirlerine, bir bedeninin organları kadar yakın ve bağlı olduklarına göre, ihtiyaç halinde, organ bağışını da samimiyetle desteklemeleri gerekir. Kanaatimce tıbbi şartlar, zaruretler ve dini gerekçelere uygun olduğu müddetçe organ bağışı, yapılacak hayır ve iyiliklerin başında gelir. Çünkü bu hayati bir meseledir. Hayatta kalma ihtimali ile ölüme rıza gösterme arasında çok ince bir çizgidir. Tam da bu noktada cesaret ve fedakârlığa ihtiyaç duyulmaktadır. Hiç olmazsa sağlık kurumları, dini çevreler ve medya başta olmak üzere bütün özel ve resmi kurumlar, organ bağışını teşvik etmeleri ve destek vermeleri gerekir. Böylece organ naklini bekleyen hastaların ve yakınlarının ıstıraplarını dindirmekte ve umutlarını canlı tutmakta bir katkı sağlanmalıdır. Böylece insan hayatının devamı için daima umut kapısı açık tutulmalıdır. Unutmayalım ki sağlık, hayat ve yaşama duygusu güzeldir ancak organ bağışı gibi bir özveride bulunarak, cana can katmak çok daha ulvi bir değerdir.

8. ÖLÜM ANININ TESPİTİ VE ORGAN NAKLİ

Ölüm İslâmî kaynaklarda, kısaca ruhun bedenden ayrılması şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte İslam fıkıhçıları, ölüm ânının tespiti için birtakım özellikleri esas kabul etmişlerdir. Bunlar; bilincin ve duyuların kaybolması, kalp atışı, solunum ve nabzın durması, kolların yana düşmesi, mafsalların gevşemesi, gözlerin donuklaşması, şakakların çökmesi ve yüz derisinin sarkması gibi belirtilerdir. Vücudun soğuması, morlukların oluşması, çürüme ve bozulmanın görülmesi gibi haller ise, ölümün gerçekleştiğini gösteren geç işaretlerdir. Bugün tıbbın ilerlemesiyle klasik ölçütler ciddi bir değişime uğramış ve konu üzerinde yapılan tartışmalar sonucunda kalp dâhil diğer organlar çalışmaya devam etse de beyin ölümünün, kesin ölümü belirleyen bir ölçüt olduğu tıp çevrelerinde büyük oranda kabul edilmiştir. Şüphesiz ki bu hususta da konu ile ilgili uzman hekimlerin görüş ve kararları belirleyici olacaktır. Biyolojik açıdan bakıldığında insan bedenindeki hayatî fonksiyonların beyin tarafından yönetildiği görülmektedir.

Beynin bütün fonksiyonlarının kaybedilmesiyle beyin ölümü gerçekleşir. Ancak bundan sonra vücudun alt sistemleri, bir süre daha beyinden bağımsız

biçimde ve yaşam destek ünitesinin yardımıyla bazı işlevlerini devam ettirir. Beyin ölümü kriterine göre hasta beyin ölümünün gerçekleştiği anda ölmüş olduğundan hastanın daha önce organ bağışında bulunmuş olması veya akrabalarının organ alımı için onay vermeleri durumunda organların bozulmasını önlemek amacıyla ölü bir süre daha yaşam destek ünitesine bağlanarak kan dolaşımının devamı sağlanır. Ardından kalp sona bırakılmak suretiyle uygun görülen organlar alınır. Bu uygulama hem Batı'da hem İslâm ülkelerinde ölüm anının tespiti üzerine oldukça ciddi bir tartışma başlatmıştır.

İslâm Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi, 3 Temmuz 1986 tarihli kararında; 1-Kalbin ve solunumun tamamen durması ve konunun uzmanı olan doktorların bu durumdan geriye dönüşün imkânsız olduğuna karar vermesi. 2- Beynin bütün fonksiyonlarının tamamen durması ve doktorların bu durumdan geriye dönüşün imkânsız olduğuna karar vermesi,⁴⁶ gibi iki husustan birinin gerçekleşmesiyle kişinin öldüğüne kesin biçimde hükmedileceğini açıklamışlardır. Organ nakline olumsuz bakan fakihlere göre, beyin ölümü kriterinin ortaya atılması ve kabul edilmesinin ardında organ naklini kolaylaştırma ve özellikle kalp naklini mümkün kılma maksadı yatmakta, dolayısıyla bu uygulamaya karşı duyulan güvensizlik organ naklinin kabulünü ahlâken imkânsız kılmaktadır. Bu durumda prensip olarak canlı ve ölüden organ naklini câiz gören bazı fakihlerin de katıldığı muhalif görüşe göre kalp gibi önemli hayatî organların nakli mevcut imkânlar ölçüsünde tamamen imkânsız hale gelmektedir.

Beyin ölümünü bir ölçüt kabul eden ve organ nakline olumlu bakan fakihlere göre ise, organ bağışında bulunmak, İslâm ahlâkı açısından bir fazilet olarak kabul edilen fedakârlık (îsâr) prensibine uyan ve teşvik edilmesi gereken bir davranıştır. Benzer ahlâkî temellendirmeler Batı'da gerek dindar gerek seküler çevrelerde dile getirilmekte, ancak bu görüş ötanazi tartışmalarıyla birlikte ele alındığında tutarsızlık eleştirisiyle karşı karşıya kalmaktadır. İslâm dini insanın hangi sebeple olursa olsun kendi hayatını sonlandırmasını veya bir başkasından bunu talep etmesini en büyük günahlardan biri olarak kabul etmiştir.⁴⁷ Her ne kadar iki durum arasında farklılık bulunsa da organ nakline olumlu bakan fakihler bu görüşlerini, İslâm bilginlerinin kaçınılmaz bir ölüm tehdidiyle karşı karşıya kalan bir kişinin yine aynı durumda bulunan bir başka-

⁴⁶ Hüseyin Esen, *Ölüm, Maddesi, İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye diyanet Vakfı Yayınları) 34/38-40.

⁴⁷ Fikret Karaman, *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar*, (İstanbul, Çelik Yayınevi, 2015), s. 224.

sının hayatını kurtarma amacıyla kendi hayatını tehlikeye atmasını fedakârlığın en üstün örneklerinden biri kabul ederek desteklemiştir.⁴⁸

9. ORGAN BAĞIŞI VE NAKLİNE DAİR GÖRÜŞLER

Çağdaş İslâm âlimlerinin bir bölümü ile dini görüş bildirmeye yetkili kurumlar, ölüden organ nakline dair çalışmalarını yürütmektedirler. Ülkemizde dini görüş bildirmekte yetkili olan kurum, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'dur. Bu kurul, yaptığı araştırma ve çalışma sonucunda 3 Mart 1980 tarih ve 396/13 sayılı kararı ile organ naklinin caiz olduğunu kabul etmiştir. Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Fetva Kurulu da 24 Aralık 1979 tarih ve 132/79 sayılı karar ile organ naklini uygun görmüştür.

Aynı konu, 14 Eylül 1981 tarih ve 87/81 sayılı kararları, Dünya İslâm Birliği Fıkıh Akademisi'nin 19-28 Ocak 1985 tarihinde Mekke'de düzenlenen sekizinci dönem toplantısında da benimsenmiştir. Bir süre sonra İslâm Konferansı Teşkilâtı İslâm Fıkıh Akademisi'nin aldığı, 11 Şubat 1988 tarih ve 4/1 sayılı kararı da, bu yöndeki fetvaları destekler mahiyettedir. Böylece organ nakli, ölü veya dirilerle ilgili yapılması gereken işlemler bazı kurallara bağlanmıştır. Bu kuralları oluşturan İslam âlimleri, ölü veya diriden alınacak organları aşağıdaki şartlar muvacehesinde câiz olduğu kanaatine varmışlardır. Bu şartlardan biri veya bir kaçının olmadığı hallerde organ naklinin uygun olmadığı anlaşılmaktadır.

10. ORGANLARIN ÖLÜDEN NAKLEDİLMESİNİN USUL VE ŞARTLARI

Ölüden organ nakline esas olmak üzere iki ayrı yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşıma göre kişinin hayatında bağışlayabileceği bir şeyi, vasiyet yoluyla da başkasına devretmesini câiz görenlerdir. İkinci yaklaşıma göre ise, kişinin organları üzerindeki intifâ hakkı ölümle sona ermekte, organ alımı için ölünün bedenine yapılan müdahale kul hakkını değil Allah hakkını ihlâl etmektedir. Dolayısıyla bu konuda vasiyet geçerli değildir. Fakat bu gruptaki fakihlerin bir kısmı, canlı bir insanın içinde bulunduğu zaruret halinin bu yasağı ortadan kaldıracağı kanaatindedir. Organ naklinin vericinin ölümünden sonra yapılacağı durumlarda fakihlerin çoğunluğuna göre prensip olarak canlı organ

⁴⁸ İnce, Organ Nakli İslam Ansiklopedisi 33/ 375.

naklinden elde edeceği yarar karşısında ölünün cesedine müdahalenin sakıncaları daha alt düzeyde değerlendirilmekte ve sınırlar daha geniş tutulmaktaysa da vericinin ölümünün tespiti bu konuyla ilgili en önemli sorunlardan birini teşkil eder.

1. Yukarıda açıklandığı üzere, organ naklinde zaruretin bulunması;
2. Konunun uzmanlarından oluşan bir heyetin, hastanın bu tedaviyle iyileşeceğine dair güçlü bir kanaate ulaşması,
3. Organ sahibinin ölümünden önce kendisinin veya ölümünden sonra mirasçılarının onaylarının alınmış olması;
4. Tıbbî ve hukukî ölümün kesinleşmiş olması;
5. Organın bir ücret ve menfaat karşılığında verilmemiş olması;
6. Alıcının da buna razı olması.⁴⁹

11. ORGANLARIN DIRİDEN NAKLEDİLMESİNİN USULÜ

Diriden diriye organ naklinin hükmüne gelince İslâm âlimleri ve yetkili fetva kurulları aşağıdaki prensiplere riayet edilmesi şartıyla organların diriden, alıcıya nakledilmesini de belli şartlara bağlı olarak cevaz vermişlerdir. Bu hususta ileri sürülen şartlar şunlardır:

1. Zaruretin bulunması;
2. Vericinin izin ve rızasının bulunması;
3. Organın alınması durumunda, vericinin hayatını riske sokmayacak ve sağlığını bozmayacak olması ve bu durumun tıbbî raporla belgelendirilmesi;
4. Konunun uzmanlarında operasyon ve tedavinin başarılı olacağına dair güçlü bir kanaat oluşması;
5. Yeterli tıbbî ve teknik şartların bulunması;

⁴⁹ İnce, Organ nakli İslam Ansiklopedisi, 33/ 375.

6. Organ vermenin ücret veya belli bir menfaat karşılığı olmaması gerekir.⁵⁰ Nitekim İslam Konferansı Teşkilâtı İslâm Fıkıh Akademisi 11 Şubat 1988 tarih ve 4/1 sayılı kararı ile bu prensiplere ilave olarak şu hususların önemine de dikkat çekmiştir:

- a) Organ naklinin sağladığı yararın, getireceği zarardan fazla olması,
- b) Biyolojik veya psikolojik açıdan kişinin ruh halini olumsuz etkilememesi,
- c) Vücudu üzerinde işleme tabi tutulan organ veya doku nakli meselesinin tereddütlere yol açmamış olması,
- d) Düzenlenen işlemin sıkıntıya sebep olan bir kusur veya rahatsızlığı giderme amacına yönelik bulunması şartıyla bu tür tıbbî operasyonların câiz olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık aynı kararda, kişinin hayatına son veren veya vücudun temel fonksiyonlarından birini tamamen sona erdiren organ yahut organların alınması yoluyla diriden diriye organ naklinin câiz olmadığı vurgulanmıştır.

12. ORGAN NAKLİNİ UYGUN GÖRMEYENLERİN GEREKÇESİ

Organ nakline olumsuz bakanlar bunu verici açısından insanın kendi bedeni üzerinde zararlı veya haksız bir tasarrufta bulunmak, alıcı açısından da başkasının hayat hakkına tecavüz, haram maddeyle tedavi ve yaratılışı bozmak (müsle) olarak değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşımı benimseyenler ileride insanın her organından yararlanmanın bir şekilde meşrû gösterilebileceği, dolayısıyla insan bedeninin defnedilmeden parçalara ayrılarak her bir parçasından faydalanma yoluna gidileceği, böylece insanın saygınlığının ihlâl edileceği endişelerini dile getirmişlerdir. Âlimlerin çoğunluğu ise organ naklini bir tür meş-

⁵⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), s. 524.

ru tedavi şeklinde değerlendirme eğiliminde olmakla birlikte daha çok vericiyle ilgili ortaya çıkan sakıncalar sebebiyle bu tedavi yönteminin sınırları konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.⁵¹

Daha öne açıklandığı üzere organ bağışını uygun görmeyen görüşün arka planında İslam hukukunda özenle üzerinde durulan insan bedeninin kutsallığı (hürmeti) meselesidir. Bu temel prensipten dolayı bedene en küçük müdahale – hatta özel olsa bile yasaklanmıştır. Bu görüşe göre; insana verilen önem (hürmet) den dolayı, Kur'an'ın organ nakli konusundaki emrini aşmak, özel durumlarda (zaruret halinde) alkol kullanmaya ruhsat vermekten daha zordur. Bu safta yer alan bazı âlimler hürmet prensibine öyle büyük önem vermişlerdir ki kornea bile olsa, organ nakline tamamen karşı çıkmışlardır.⁵²

13. ORGAN NAKLİ VE DİNİ BOYUTU

Modern tıbbın gelişmesine, tedavi yöntemlerinin çeşitlenmesine paralel olarak hasta ve yakınlarının beklentileri de artmıştır. Bu bağlamda tıp biliminin ön gördüğü etik kurallar yanında bazı dini inanç ve görüşlerin de dikkate alınması gündeme gelmiştir. Özellikle insan bedeni üzerinde yapılacak tıbbi işlemler, helal ve haram (caiz veya yasak) gibi kavramların da göz önünde bulundurulması zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle tıbbi gelişmelere yardımcı olmak amacıyla ülkemizde ve İslam dünyasında önemli araştırmalar yapılmış ve dini görüş haline getirilerek üzerinde ittifak sağlanmıştır. Az önce işaret edildiği üzere, konu ile ilgili, dini görüş bildirmekte yetkili olan Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun resmi açıklamasının da buraya alınmasını uygun gördük. Bu açıklama organ nakli ile ilgili şüphe ve endişeleri önemli ölçü-

⁵¹ İnce, Organ Nakli İslam Ansiklopedisi 33/ 375.

⁵² Mohammed Hashim Kamali, *Organ Nakli Bağlamında Modern İslam Hukukunda Zaruret*, trc. Ercan Eser, (Bozok, Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014) cilt: 5, Yozgat, s. 5.

de gidermiştir. Bununla birlikte olayın tabiatında var olan psikolojik ve duygusal hallerin tamamı ortadan kalkmış değildir. Kurulun değerlendirmesi gönüllere bir ferahlık getirmiş ve tartışmaları asgari düzeye indirmiştir. Şimdi bu açıklamaya birlikte göz atalım:

“Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde, organ ve doku nakli konusunda sarih bir hüküm bulunmamaktadır. İlk müçtehit ve fakihler de kendi devirlerinde böyle bir mesele söz konusu olmadığı için, bu bağışın hükmüne temas etmemişlerdir. Ancak dinimizde, Kitap ve Sünnet 'in delaletlerinden çıkarılmış genel hükümler ve kaideler de vardır. Kitap ve Sünnette açık hükmü bulunmayan ve her devirde karşılaşılan yeni meselelerin hükümleri, fakihler tarafından bu genel kaideler ile hükmü bilinen benzer meselelere kıyas edilerek kaynaklardan çıkarılmıştır. Organ ve doku nakli konusundaki hükmün tayininde de aynı yola başvurulması uygun olacaktır.” Nitekim bugün de çalışmalar sürdürülmüş ve İslam'ın temel kaynaklarından çıkarılan hükümlerle sağlık alanına büyük katkılar sağlanmıştır. Buna göre;

“İnsan mükerrem bir varlıktır. Yaratıklar içinde Allah onu üstün (mümtaz) kılmıştır. Bu itibarla, normal durumlarda ölü ve diri kimselerden alınan parça ve organlardan faydalanılması, insanın saygınlık ve kerametine aykırı olduğu için, caiz görülmemiştir.⁵³ Ancak zaruret durumunda, zaruretin mahiyet ve miktarına göre bu hüküm değişmektedir.

İslam âlimleri, karnında canlı halde bulunan çocuğun kurtarılması için ölünün karnının yarılmasını caiz görmüşlerdir. Başka yoldan tedavileri mümkün olmayan kimselerin kırılmış kemiklerinin yerine başka kemiklerin nakline, bilinmeyen hastalıkların teşhis ve tedavilerinin sağlanabilmesi için, yakınlarının rızası alınmak suretiyle, ölüler üzerinde otopsi yapılmasının caiz olduğuna dair fetva vermişlerdir. Ayrıca canlı bir kimseyi kurtarmak için, ölünün vücut bü-

⁵³ Buhari, Libas, 83-87; Müslim, Libas, 33.

tünlüğüne müdahale etmeyi caiz görmüşlerdir. Aynı şekilde açlık ve susuzluk gibi hastalığı da, haramı mubah kılan bir zaruret saymışlar, başka yoldan tedavileri mümkün olmayan hastaların haram ilaç ve maddelerle tedavilerini caiz görmüşlerdir.

Günümüzde kan, doku ve organ nakli, tedavi yolları arasına girmiş bulunmaktadır. O halde, bazı şartlara uyulmak kaydıyla, hayatı veya hayati bir uzvu kurtarmak için başka çare olmadığına, bazı şartlara uyularak kan, doku ve organ nakli yolu ile de tedavinin caiz olması gerekir. "Her kim bir hayatı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur." (el-Maide, 5/32) ayeti de buna ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, aşağıdaki hususlara dikkat edilmek kaydıyla, organ nakli caiz olur. Nitekim İslam konferansına bağlı, uluslararası bir fetva kuruluşu olan *Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslami* de bu istikamette karar almıştır Şöyle ki;

a) Zaruret halinin bulunması, yani hastanın hayatını veya hayati bir uzvunu kurtarmak için, bundan başka çaresi olmadığına, mesleki ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen uzman doktorlar tarafından tespit edilmesi,

b) Hastalığın bu yoldan tedavi edilebileceğine zann-ı galibinin bulunması,

c) Organ veya dokusu alınan kişinin, bu işlemin yapıldığı esnada ölmüş olması; eğer organ canlı bir insandan alınacaksa, bu organın, alınan kişide (donör) temel bir hayati fonksiyonu devre dışı bırakmaması,

d) Toplumun huzur ve düzeninin bozulmaması bakımından, organ veya dokusu alınacak kişinin sağlığında (ölmeden önce) buna izin vermiş olması veya hayatta iken aksine bir beyanı olmamak şartıyla, yakınlarının rızasının sağlanması,

e) Alınacak organ veya doku karşılığında hiçbir şekilde ücret alınmaması,

f) Tedavisi yapılacak hastanın da kendisine yapılacak bu nakle razı olması gerekir.

g) Devlet kontrolü altında yapılmalıdır.

Görüldüğü üzere İslâm'a göre, insanın hem ruhu hem bedeni saygındır ve dokunulmazdır. Hayatta iken "organlarını bağışlamak istiyorum" diye bir beyanda bulunmayan bir kişinin organlarının rızası dışında zorla alınması uygun değildir. Ayrıca, insanın ölümünden sonra bir bütün halinde defnedilmesi asıl, organlarının alınması ise istisnai durumdur. Hal böyle olunca meşru ve şeffaf hallerin dışında izinsiz veya menfaat karşılığı insanlara ait beden bütünlüğünün veya organların menfaat karşılığı işleme tabi tutulması doğru ve caiz değildir. Ancak yukarıda açıklanan şartlara riayet edilmesi halinde organ naklinin yapılmasında bir engel bulunmamaktadır.

14. SONUÇ

Bu araştırmanın hedefi, son yıllarda hastalara bir umut kapısı haline gelen organ nakline küçük de olsa bir katkı sağlamaktır. Çalışma esnasında organ nakliyle ilgili üç temel unsurun belirleyici bir rol oynadığı görülmüştür. Bunlar organ nakliyle ilgili dini, tıbbi ve ahlaki kurullarla ilgili tartışmalardır. Söz konusu olan, insan hayatının kurtarılması veya idamesi olunca bu temel unsurların genel olarak ortak bir paydada buluşmaları gerekmektedir. Nitekim mevcut uygulamaya da bu doğrultuda devam etmektedir. Buna göre:

1- İslam kaynaklarına göre insanın hayatı kutsaldır. Bir kişinin hayatı bütün insanların hayatı kadar değerli kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu hayatın idamesi gerekiyorsa tedavi edilerek kurtarılması önem arz etmektedir. Bu yönüyle İslam dini organ naklinin önünü kapatmıyor. Aksine tedaviye ve iyileştirmeye katkı sağlamak için bir takım prensipler önermiştir. Buna göre normal hallerde caiz olmayan konular zaruret halinde, hayatın devamı için belirlenmiş oranlarda ve sürelerde ruhsat tanınmıştır. Kur'an-ı Kerimin ifadesiyle Allah kulları için zorluğu değil kolaylığı dilemiştir. Buna göre dini, organ nakli için

bir engel olarak göstermek yerine, onun önerdiği kurallara riayet ederek tıp bilim ve uzmanlarıyla ortak hareket etmek daha isabetlidir.

2- Araştırmanın ana ekseninden biri de tıp bilimi ve uzmanlarıdır. Aslında tıp bilimi tarih boyunca etik değerlerle kurumsal hale gelmiştir. Bununla birlikte son elli yıldan bu yana gündeme gelen organ nakli işin mahiyeti itibariyle beraberinde bir takım sorumluluklar da getirmiştir. Bu nedenle organ nakli gibi bir imkânın çok boyutlu değerlendirilmesi gerekir. Tedavi biçimini yürütmekte olan tıp uzmanlarının özellikle organ nakil işleminde verici konumunda olan insanların ve yakınlarının iradelerini dikkate almaları gerekir. Keza alıcı konumunda olan hastaların da özellikleri tedaviye cevap veremeyeceği gibi endişeleri olabildiğince dikkate almalıdırlar. Bütün bunlar yürütülürken hasta hakları, mahremiyet prensibi ve rıza gösterme gibi hususlara da saygı gösterilmelidir.

3- Organ naklinde göz önünde bulundurulması gereken üçüncü ilke ise ahlak kurallarıdır. Nitekim az önce ifade edildiği üzere tarih boyunca tıp ve etik kurallar birbirlerine eşlik ederek günümüze ulaşmıştır. Araştırmamızın omurgasını oluşturan organ nakli de birden fazla canlıyı ilgilendirmektedir. Olayın bir tarafında hasta ve yakınları varken bir tarafında da organını bağışlayan ile akrabaları bulunmaktadır. Bazen canlılar arasında hayvan türlerinin de olması mümkündür.

Bütün bu değerlendirmelerle birlikte konuyu toparlamak gerekirse organ naklinde birden fazla paydaş bulunmaktadır. Karşılıklı araştırma ve istişareler sonucunda her türlü engelleri aşmak mümkündür. Böylece ortak çalışmalarla güven ve umut kapıları açık tutularak organ bağışına güçlü destek vermeye devam edilmelidir.

15. KAYNAKÇA

- Aydın Mehmet Akif, *Mecelle (Madde:22-23), İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003.
- Ateş Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul,1988.
- Beki Abdulaziz, *İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli*, Kayseri, Bekke Yayınları, 1991.
- Buhari Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el- Buhari, *Sahih-i Buhari*, Darü İhyaü't-Türasî'l Arabî, 1955.
- Buhari, *Sahih-i Buhari*, trc. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınevi, İstanbul,1988.
- Seyyid Şerif Cürçânî, *Şerhu'l Mevakif*, trc. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Yayınları, İstanbul, 2015.
- Çalış Halit, "*Zaruret* ", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2018.
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, Akçağ Yayınları, Ankara,2001
- Esen Hüseyin, "*Ölüm*", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Haberal Mehmet, *Dini Açıdan Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Harputî Abdullatif, trc. Fikret Karaman, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâdi Ehli'l-İslam Kelam İlmine Giriş*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2016
- İbn-i Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l Mead*, Mektebetü'l Menari'l İslamiyye, Kuveyt, 1987.
- İmam ebî'l- Hüseyin Müslim İbnü'l Hüccac el- Kuşeyri en- Nisaburî, *Sahih-i Müslim*, Darü'l İhya'i-Türas Arabî, Beyrut, 1955.
- İnce İrfan, "*Organ Nakli*", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,2007.
- Karaman, Fikret, *İslami İnanç Değerleri ve Çağdaş Dini Akımlar*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Karaman Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
- Kelebek, Mustafa, *İslam Vakıf Hukuku ve Sivas Daruşşifa Vakfiyesi*, Ravza Yayınları, İstanbul 2015.
- Kutup Seyyid, *Fi Zılâli'l -Kur'an*, Hikmet Yayınevi, trc. Yakup Çiçek vd. İstanbul, Hikmet Yayınevi, 1991.
- Mohammed Hashim Kamali, trc. Ercan Eser, *Organ Nakli Bağlamında Modern İslam Hukukunda Zaruret*, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yozgat, 2014.
- Muhammed Ali Es-Sabuni, trc. Sadarettin Gümüş vd. *Safvetü't-Tefasir*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1990.

Özek Ali, vd. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara,1990.

Özbuğday Şükrü, *Güncel Dini meseleler İstişare Toplantısı II*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2009.

Vehbe Züheyli, trc. Hamdi Arslan vd. *Tefsiru'l Münir*, Risale Yayınevi, İstanbul, 2017.